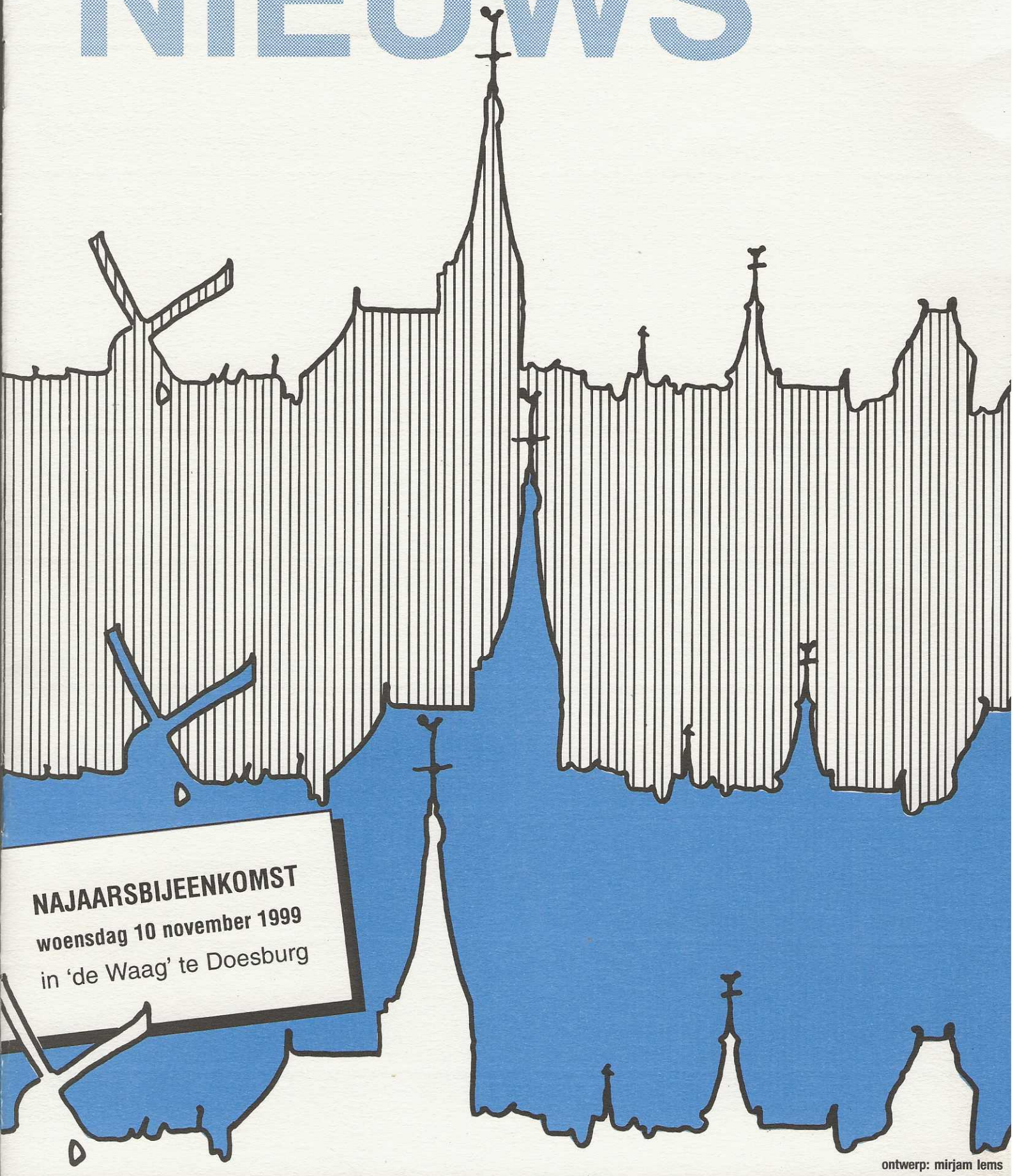
DOESBORGH NIEUWS



NAJAARSBIJEENKOMST
woensdag 10 november 1999
in 'de Waag' te Doesburg

ontwerp: mirjam lems

DOESBORGH NIEUWS

Contactblad van de Monumentenvereniging 15 april 1945

Nummer 46, oktober 1999

Redactie-adres:
C. van Hagen-Kaizer,
Koepoortstraat 19, 6981 AR Doesburg
Telefoon (0313) 472720

Postbus 95, 6980 AB Doesburg

Rabobank Doesburg-Giesbeek, rekeningnr. 3150.43.342
Postbank, rekeningnr. 14.74.777

Inhoud:

Uitnodiging najaarsbijeenkomst	1
'Rosendael, groen hemeltjen op aerd'	1
Verslag algemene ledenvergadering	1
Financieel overzicht 1998	2
Gemeentelijk monumentenbeleid	3
Snappenburg de Vries prijs 1999	4
Poortersdag 1999	5
Open monumentendag 1999	6
Doesburg een aantal monumenten rijker	8
Doesburg's stadsbeeld	8
Fresco's van de kleine middenstand	9

UITNODIGING NAJAARSBIJEENKOMST

Het bestuur van de Monumentenvereniging nodigt u van harte uit tot het bijwonen van de najaarsbijeenkomst, die gehouden zal worden op 10 november a.s. in de bovenzaal van restaurant "de Waag". Van 19.30-20.00 uur zal de jaarlijkse algemene ledenvergadering plaatshebben, daarna zal er een inleiding worden gegeven door dr. J.C. Bierens de Haan, van de Stichting Vrienden der Geldersche Kastelen over de restauratie van kasteel Rosendael.

'ROSENDAEL, GROEN HEMELTJEN OP AERD'

Rosendael, een gezamenlijk bezit van de Stichtingen Het Geldersch Landschap en Vrienden der Geldersche Kastelen heeft sedert 1978 een opmerkelijke revival doorgemaakt. In dat jaar overleed W.F.T. baron van Pallandt en namen de stichtingen de zorgen voor dit buitengewoon fraaie complex over. Sindsdien zijn park, kasteel, orangerie, rozentuin, bedriegertjes etc. in ere hersteld en is het kasteel in historische trant ingericht en opengesteld voor publiek. Park en Bedriegertjes zijn altijd toegankelijk gebleven en genieten blijvende bekendheid.
Na de restauratie van bedriegertjes en schelpengrotje zal de restauratie van het interieur van de 18de eeuwse theekoepel het sluitstuk vormen.
In zijn lezing zal dr. J.C. Bierens de Haan de geschiedenis, de restauratie, het onderhoud en de openstelling van Rosendael toelichten tegen de achtergrond van het werk van beide stichtingen.
Dr. J.C. Bierens de Haan is als Adjunct-directeur kastelen en collecties verbonden aan de Stichting Vrienden der Geldersche Kastelen. Zijn dissertatie (1994) was gewijd aan Rosendael.

Agenda

1. Opening.
2. Goedkeuring notulen d.d. 5 november 1998.
3. Financieel verslag.
4. Verslag kascommissie en verkiezing nieuw kascommissielid.
   De huidige commissie bestaat uit de heer H.E.G.W. Krabbenbos en de heer J.J.W. van Heijst.
   De heer Krabbenbos is dit jaar aftredend.
5. Bestuursverkiezing.
   Dit jaar zijn aftredend mevrouw Van Hagen en de heren König en Bouwhuis. Mevrouw Van Hagen stelt zich niet herkiesbaar. Mevrouw I. van Benthem-Keuper is bereid om haar plaats in te nemen. Mocht u andere kandidaten hebben dan kunt u de kandidaatstelling uiterlijk 7 dagen voor de ledenvergadering bij het bestuur indienen.
6. Mededelingen.
7. Rondvraag.

Het bestuur is als volgt samengesteld:
Ir. C.J.A. Scheepers, voorzitter
Mevrouw C.M. van Hagen-Kaizer, secretaris
G.J. Bouwhuis, penningmeester
Ir. H.A. Hermans
Dr. C.D.W. König
Mr. D.J. Manné
J.W. van Petersen
J. Scheltes
Mevrouw H.L.M. van Verschuer-d'Yvoy

VERSLAG VAN DE ALGEMENE LEDENVERGADERING, DIE GEHOUDEN IS OP 9 OKTOBER 1998 IN "DE WAAG".

Aanwezig: de heer C. Scheepers, de heer C. König, mevrouw E. Verschuer-d'Yvoy, de heer J. van Petersen, de heer G.J.

Bouwhuis, de heer D.J. Manné.
Afwezig met kennisgeving: mevrouw Van Hagen en de heer J. Scheltes.

Opening door de voorzitter

1. De notulen.
Goedgekeurd worden de notulen van de vorige vergadering.

2. Financieel verslag.
Toelichting door de penningmeester op het financieel overzicht van het afgelopen boekjaar. Vraag van een van de leden is om bij belegging van kasgelden een iets hoger rendement te behalen. Een poging hiertoe is reeds gedaan aldus de penningmeester.
De onkosten bestaan uit de posten: Doesborgh Nieuws en de Open Monumentendag. In voorraad zijn nog circa 150 exemplaren van het boekje 'Doesburg ten voeten uit.' Wellicht kan het, geactualiseerd, opnieuw worden uitgegeven. Opmerking: voor welke doelgroep wordt dit dan herdrukt? Immers, Doesburgers zullen dit niet weer kopen. Misschien een gegeven om sponsoring te overwegen.
3. Verslag van de kascommissie.
De heren E. Krabbenbos en H. Bakker.
4. De kas is in orde bevonden. De heer J.J.W. van Heijst zal als nieuw lid de plaats van de heer Bakker innemen. De heer Bouwhuis wordt voor zijn werkzaamheden bedankt.
5. Aftreden van de bestuursleden.
Aan de beurt voor het aftreden zijn de heren H. Hermans, J. Scheltes en J. van Petersen. Zij worden met instemming van de vergadering voor de volgende periode weer benoemd.
6. Snappenburg de Vries prijs.
De voorzitter meldt dat er toch enige kritiek is geuit over toekenning van de prijs aan restauratie van een bankgebouw. Toegepaste criteria blijven altijd een punt van discussie. Wellicht is het te overwegen niet alleen het 'winnende' pand te noemen maar ook de overige genomineerde panden. Eventueel een indeling maken naar soorten zoals winkels, woonhuizen en bedrijfspanden. Aard van de kritiek voor keuze bankgebouw is dat een bankinstelling immers geld genoeg heeft voor restauratie! Echter volgens oordeel van de commissie van 'wijze mannen' heeft de bank de restauratie met zorg uitgevoerd.
7a. Molenplan.
Toelichting van de heer König. De stad heeft altijd beschikt over een molen. Er bestaat een voorkeur om aan de IJsselkade een plek aan te wijzen. Van de zijde van Waterstraat zijn er bezwaren. Zodra er een plek is dan kan realisatie van de molen een feit worden.
7b. De cursus tuinstijlen is een succes geworden. In maart a.s. zullen er nog twee avonden worden besteed aan dit onderwerp en aansluitend op een zaterdag een excursie om tuinstijlen te bekijken. Nodig is om overleg met Stad en Ambt Doesborgh te voeren over de wijze waarop een aantal activiteiten jaarlijks wordt gepland. Nu is er soms sprake van overlap met de Monumentenvereniging. Echter, door ons bestuur is duidelijk overleg gevoerd over de planning.
7c. De begraafplaats is een onderwerp van aanhoudende zorg. De heer Th. Maassen zal mede de coördinatie ervan gaan uitvoeren. Mogelijk zal de Doewinkel worden benaderd voor praktische uitvoering voor het bemiddelen van vrijwilligers voor schoonmaken en herstel graven e.d. Van belang zijn de volgende aandachtspunten: aantasting zerken door weersinvloeden, inventarisatie van de plaatsen, gebruik maken van informatie van het stadsarchief. Voorts het invoeren van alle beschikbare gegevens in een computer. Belangstellenden worden verzocht zich aan te melden. Op deze begraafplaats bevindt zich het graf van een voormalig burgemeester van Doesburg, de heer Laman Trip. Dit is doorgegeven aan de Stichting Laman Trip. Deze stichting is nu een culturele instelling en overweegt 'adoptie' van dit graf teneinde herstel te realiseren.
8. Rondvraag.
Voorkom dubbele vergaderingen met Stad en Ambt. Verzamelingen van derden. Met name verhalen met afbeeldingen over streek en stad. Is dit een gegeven voor de stichting om hier aandacht aan te geven om behoud te waarborgen? Reactie bestuur: dit is geen taak voor het bestuur om tot beheer over te gaan. Geen andere punten aan de orde, sluit de voorzitter de vergadering.

D.J. Manné

FINANCIEEL OVERZICHT 1998

Inkomsten:

Saldo 31-12-1997	*f* 10.262,46
Contributie	4.860,00
Uitgave boekje 'Doesburg ten voeten uit'	350,00
Rente	61,81
Saldo cursus tuinstijlen	298,00
Teruggave BTW	415,00
Terugbetaling voorschot Stadsherstel	13.000,00
	f 29.247,27

Uitgaven:

Poortersdag en voorlichting	*f* 968,76
Contributies en giften	368,40
Onkosten bestuur, porti e.d.	330,00
Blad 'Doesborgh Nieuws'	1.922,30
Idem portikosten + uitnodigingen	414,75
Kosten postbank	205,86
Kosten Open Monumentendag	289,75
Snappenburg de Vries prijs	1.069,25
Saldo 31-12-1998	23.678,20
	f 29.247,27

Doesburg, januari 1999
G.J. Bouwhuis, penningmeester

HERINNERING BETALING CONTRIBUTIE 1998

In het voorjaar werden de acceptgirokaarten voor de contributie-betaling verzonden. Velen hebben reeds betaald. Aan de leden die de contributie nog niet voldaan hebben verzoeken wij dit per omgaande te doen. Een herinnerings-acceptgiro is hiervoor bijgevoegd. De hoogte van de contributie is gelijk gebleven aan die van voorgaande jaren:

- individueel lidmaatschap f 20,-
- echtparen f 25,-
- bedrijven en instellingen f 50,-

Het bestuur

GEMEENTELIJK MONUMENTENBELEID

Verkorte tekst van de inleiding gehouden tijdens de algemene ledenvergadering op 5 november 1998 door de heer H.G. Overweg.

In Doesburg is wel duidelijk geworden in de afgelopen jaren dat we niet kunnen zonder de actieve betrokkenheid van particulieren en particuliere instanties, zoals de Stichting Stadsherstel en de Monumentenvereniging '15 april 1945'.
Na de Kloosterkazerne heeft men in Doesburg - vooral in gemeentelijke kring - gedacht: "Nu het Arsenaal nog en dan zijn we klaar". Het zag er immers goed uit in de binnenstad?
Andere onderwerpen vroegen de aandacht: jeugd- en jongerenwerk, drugs, armoedebeleid, IJsselkade, straks de centralisatie van het voortgezet onderwijs in Dieren en noem maar op. Het monumentenbeleid had dus geen politieke prioriteit meer. Maar stilstand is achteruitgang met name in de monumenten

wereld. Bovendien: al een heel lange tijd geleden werden wensen geformuleerd, met name met betrekking tot gemeentelijke monumenten.

Wat is nu de situatie?
* weinig gemeentelijk geld beschikbaar
* ook weinig mankracht.

Om de zaak weer op de politieke agenda te krijgen, heb ik erop aangedrongen dat er een nota over het monumentenbeleid zou worden opgemaakt. Eind 1996 heeft het Gelders Genootschap van B&W opdracht gekregen een gemeentelijke beleidsnota te schrijven. We hebben gevraagd in deze nota naast bouwstenen voor een gemeentelijk monumentenbeleid ook de relaties met de andere beleidssectoren op het gebied van de ruimtelijke kwaliteitszorg aan te geven. Die nota heeft enige tijd op zich laten wachten omdat het vaststellen van het nieuwe rijksbeleid monumentenzorg in de Tweede Kamer een aantal malen werd uitgesteld. Dat rijksbeleid heeft vérstrekkende gevolgen voor de wijze van subsidiëren en financieren van restauraties. Dus was het van belang daar een helder beeld van te hebben en dat beleid een duidelijke plek in de nota te geven.
Al een jaar geleden hebben we de inhoud van de nota met de gemeentelijke monumentencommissie besproken. De commissie is ook akkoord gegaan met de inhoud, maar de verschijning van de nota is opgehouden om in te kunnen gaan op de ingrijpende wijzigingen van het rijksbeleid. Ook het nieuwe kabinet heeft nog wat wijzigingen aangebracht in het bestaande beleid. Maar nu ligt er dan een conceptnota, waarin alle recente ontwikkelingen zijn meegenomen die, naast heldere aanbevelingen op gemeentelijk niveau, een actueel overzicht bevat van het rijksbeleid.

Het bestaande rijksbeleid zag er als volgt uit:
Het was de bedoeling zoveel mogelijk restauratiewensen op een meerjarenprogramma te plaatsen. Daarbij was niet relevant of restauratie ook werkelijk werd uitgevoerd. Het budget werd bepaald door het aantal monumenten in een gemeente en het totaalbedrag van de restauratiewens.

Wat is nu de nieuwe systematiek?
De werkelijke restauratiebehoefte wordt op een uitvoeringsprogramma geplaatst (alle vergunningen moeten zijn verdeeld en de financiering dient zelfs verzekerd te zijn). Het budget wordt bepaald op basis van een vierjaarlijkse behoefteraming, dit betreft de opname van de rastauratienoodzaak per monument x kengetallen.

Wat zijn daarvan de gevolgen voor Doesburg?
In de oude situatie was het budget circa *f* 225.000,- per jaar, vrij over de monumenten te besteden. In de nieuw situatie is het budget *f* 37.785,- per jaar, te verdelen over (per 1.1.2003):

woonhuizen en boederijen	*f* 13.028,-
kerken	*f* 8.778,-
overige monumenten	*f* 15.979.-

Dit is geen vrolijke boodschap. Hoe komt dat?
Voor een deel door de snelheid waarmee de behoefteraming moest worden uitgevoerd en het beperkt budget daarvoor. Maar in hoofdzaak het feit dat (op een paar knelpunten na) alle grote restauraties zijn uitgevoerd.

Wat is onze taakstelling?
Door middel van goede voorlichting, tezamen met de monumenteigenaren te komen tot een uitputtende behoefteraming voor de volgende periode van vier jaar in 2001, basis voor de budgetten voor de jaren 2007-2010.

Er zijn natuurlijk ook andere instrumenten.
1. De monumentenwacht als waakhond voor de bouwkundige staat (lid)
2. Adviezen van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg
3. Fiscale faciliteiten (via de inspectie Amersfoort als het gaat om restauraties e.d.)
4. (Totaal)financiering via het Nationaal Restauratie Fonds (voor delen van de financiering 5% beneden de marktrente met een minimum van 0,5%) (daarvan wordt gelukkig ook in Doesburg gebruik van gemaakt).

Dit was een kort overzicht van het rijksbeleid. Welke aanbevelingen worden nu gedaan ten aanzien van het gemeentelijk beleid?
Misschien is het goed om eerst even te melden dat de conceptnota ligt ter advisering bij de gemeentelijke monumentencommissie. Deze nota zal één van de peilers worden waarop gemeentelijk monumentenbeleid gevoerd gaat worden. Deze nota komt zeker niet in de plaats van eerdere nota's en onderzoeksresultaten. Het is veel meer een samenvoegen van wat er al is en op basis daarvan (nieuw) beleid formuleren.

Wat zijn de knelpunten?
Menskracht en geld blijven een grote zorg, mede omdat menskracht ook 'geld' betekent. Mensen verwachten ook meteen wat als er over aanwijzing tot gemeentelijk monument wordt gesproken.
Een belangrijk discussiepunt is: gemeentelijke subsidie.
1. Gemeentelijke subsidie is (nog) niet mogelijk. Probleem daarbij is dat de provincie pas betaalt als de gemeente ook een

gelijk bedrag aan subsidies verleent. Een heel goed voorbeeld van samenwerking tussen de gemeente en de provincie is de restauratie van 'het Zwijnshoofd'.
2. Dit voorbeeld zou ervoor kunnen pleiten om monumenten aan te wijzen, waarvoor een gemeentelijke subsidie in het vooruitzicht wordt gesteld. Samen met de eigenaar en de provincie kan dan worden bezien hoe er gerestaureerd kan gaan worden.
3. Subsidies verlenen in de kosten van bijvoorbeeld de contributie van de Monumentenwacht, zetten voor een echt monumentenbeleid geen zoden aan de dijk.

Er is nog veel te doen om een gemeentelijk beleid echt gestalte te geven. Wat de bepaling van budgetbehoefte/subsidiëring betreft zou aansluiting kunnen worden gezocht bij de procedure voor de rijksmonumenten. Dit betekent dan: vooraf alle monumenten aanwijzen (wat weer betekent: een keuze maken uit alle beschreven en mogelijk nog niet beschreven potentiële gemeentelijke monumenten) en een behoefteraming opstellen aan de hand waarvan de restauratievolgorde wordt bepaald.
Daarvoor ligt dan nog de besluitvorming over geld en menskracht. Je kunt je afvragen of daarmee de cirkel rond is!

Misschien mag ik naast de conceptnota nog een paar andere zaken aan de orde stellen.
1. Het aanzicht winkelgebied (vier jaar geleden is 'n start gegeven met de notitie 'De binnenstad is van ons allemaal' + een dialezing, waaraan veel steun werd gegeven). De uitwerking hiervan was:
a. DOV-discussie
b. Structuurschets - ligging wallen
c. Beeldkwaliteitsplan
d. Bestemmingsplan binnenstad
2. Ook archeologie is nadrukkelijk in beeld
3. Uitbreiding monumentenbestand
- Monumenten Inv. Projecten
- Monumenten Selectie Projecten
- Monumenten Aann. Projecten

Daarna normale procedure (inschakeling raad)
a. Flugi van Aspermontlaan
b. Ten Holt, Gasthuisstraat
c. Theunissen, Paardenmarkt
d. Romp, Meipoortstraat
e. Koffiebranderij, Heiligegeeststeeg
f. Oude deel Algemene begraafplaats met 1 monument daarop.
4. Initiatief om oude begraafplaats op te knappen (König: bestuurlijk coördinator; Maassen: projectleider; gemeente: steun).
5. Omringend landschap
a. Landschappelijk beleidsplan
b. Groenstructuurplan
6. Wallen: minder natuurhistorisch, meer cultuur-historisch (verbeteren herkenbaarheid verdedigingswerken)
7. Deelname Hanzestedenproject.
8. Open Monumentendag (dit jaar met Friedrichstadt-bezoek)
9. IJsselkade: Natalini
10. Restauratie Arsenaal - Europese erkenning

SNAPPENBURG DE VRIES PRIJS 1999

Juryrapport

• Voor de vijfde keer werd voor de toekenning van bovengenoemde prijs de jury gevormd door de heren J.W. van Petersen, G.J. Bouwhuis en H.A. Hermans. Bij één van de projecten werd door één van de jury-leden niet aan de betreffende stemming deelgenomen om ook maar de schijn van belangenverstrengeling te voorkomen.

• Langzamerhand begint zich een traditie op te bouwen om elk jaar enkele Doesburgse panden in een speciaal 'open monumenten daglicht' te plaatsen. De betreffende panden vroegen in de loop van het afgelopen jaar aandacht door de kennelijke bijdrage aan de stadsverrijking. Ter nominatie werden aan de jury dit keer 12 adressen voorgedragen. Hiervan vielen er 2 definitief af en werden er nog 5 voorlopig aangehouden, omdat zij ten tijde van de jurering nog niet gereed waren.

• Drie adressen verdienden dit jaar de *waardering* van de jury, omdat deze zo'n duidelijke verbetering opleverden t.o.v. de situaties vóór de bouwkundige werkzaamheden. Zo werd het Doesburgse stadsbeeld verbeterd door de panden Zandbergstraat 3 en 5, Bergstraat 59 en Ooipoortstraat 15-17.

• Een *eervolle vermelding* wordt dit jaar toegekend aan het adres Heerenstraat 22. Dit pand is eigendom van de Gereformeerde kerk, vrijgemaakt en werd in 1995 qua interieur (overigens zonder subsidie) gerestaureerd en bruikbaar gemaakt. In 1998/'99 werd het exterieur gerestaureerd: naast herstel kap, zoldervloer, dakbeschot en goot, werden de gevels onder handen genomen. Met veel zorg werd de renaissance voorgevel hersteld, de zwaar aangetaste zandstenen delen gerepareerd en met lood afgedekt. Nader onderzoek leerde, dat vroeger al gevels werden gekleurd, in dit geval werd het gevelmetselwerk met voegen en al geverfd in een rode kleur en zelfs zandstenen delen ook geverfd in rood en geel. Thans werd de voorgevel steenrood met kontrasten van gele zandsteen. De overige gevels bleven bescheiden van kleur.

• Gaan de felicitaties van de jury al uit naar de eervolle vermelding, zoals hierboven aangehaald, hoeveel temeer heeft de jury *grote lof voor het prijswinnende pand van dit jaar:* Nieuwstraat 9. De eigenaars/bewoners de heer en mevrouw Hendriks-Slegten hebben in '98-'99 het exterieur laten herstellen: pannendak, goten, gevels, stoepen en voordeur-trappartij. Bijzondere aandacht was er voor de twee dakkapellen, teruggebracht in de vroegere vormen, voorzien van ronde afdekkingen, bekleed met lood, ter vervanging van de armoedige exemplaren van vóór 1998. Ook de schoorstenen zijn weer karakteristiek gemaakt en in zgn. 'pullenloop' afgedekt. De witte voordeuren zijn nu weer passend donker. Het houtwerk, zoals de originele glasluiken en de deuromlijsting, is wel erg zwaar geel; de verwachting dat deze kleur op den duur wel zal verschieten is i.v.m. de levensduur van de verf zelf niet erg waarschijnlijk. Ook vermeldingswaard is de leuke bloemrijke 'overtuin'. Er is ook een belangrijke, overigens eigentijdse, verbouwing aan de achterzijde uitgevoerd, maar deze is niet zichtbaar vanaf de openbare weg. Wel is de overwelfde, opgeknapte poortgang te zien.

• De Snappenburg de Vries prijs zelf bestaat uit een bescheiden bronzen plaquette, toegekend aan het *pand* Nieuwstraat 9 en aan de gevel daarvan te verankeren én een gravure van Oud Doesburg, toegekend aan de eigenaar van het pand. De eervolle vermelding bestaat uit een oorkonde, gehecht aan de achterzijde van een gelijksoortige gravure, bestemd voor de eigenaar van het pand Heerenstraat 22.

H.A. Hermans



Gezicht op Deventer vanaf 'de Worp'

POORTERSDAG 1999

Excursie naar Deventer en Hattem

De Waag, 29 mei, 9.00 uur. Vol goede hoop dat de weergoden ons ditmaal gunstig gezind zouden zijn vertrok een groep van ca. 45 personen richting Deventer met als doel: bezichtiging van de historische binnenstad.

Bij aankomst aldaar werden we verwelkomd door een zeer enthousiaste gids van de VVV. Zij verzorgde op een haar eigen, specifieke, onderhoudende wijze de rondleiding met het geven van inzicht in de geschiedenis van Deventer en in het bijzonder van het Bergkwartier. Met oog voor details werd menigmaal een discussie gevoerd over bouwstijlen. Ook als het gaat om varianten in bepaalde stijlen, met name over rechte of gedraaide spinakels op huizen. Was dit nu echt het verschil tussen rijke en arme bewoners?



Aandacht voor de oorspronkelijke loop van de IJssel (of IJsel, historisch is dit juist) met name onder en grenzend aan het Bergkwartier. De historie van Deventer gaat verder in de tijd terug dan bijvoorbeeld een stad als Amsterdam. Dit werd ondermeer duidelijk door de functie woonhuizen inzichtelijk te maken en de onstaansgeschiedenis van Deventer aan de hand van vele oude gebouwen kenbaar te maken.

Het Bergkwartier is in de oorlog voor een deel verwoest en op een aantal nieuwe plekken is nieuwe, aangepaste bebouwing gerealiseerd. Zeer interessant. Met veel aandacht en zorg door de NV Bergkwartier, gerestaureerd (een zusterorganisatie van Stadsherstel Doesburg).



Ook de van oudsher ambachtelijke bedrijfjes geven kleur aan het Bergkwartier. Met name een bezoek aan het restauratieatelier Verheij was zeer interessant. In de regel is het moeilijk om dergelijke ateliers te bezichtigen. Dankzij contacten die de heer G.J. Bouwhuis met deze restaureurs heeft, was het mogelijk om een kijkje in dit grote atelier te nemen.

Een uiteenzetting van de heer Verheij over de wijze van reparatie/restauratie van schilderijen/muurschilderingen die zijn beschadigd door onwetenheid, brand, vocht of ouderdom, boeiden alle aanwezigen zoals het afnemen van muurschilderingen. De vereiste technieken die voor verwijderingen nodig zijn, vragen een grote mate van vakmanschap.

Als voorbeeld hiervan werden grote plafond/wandschilderingen getoond die afkomstig waren uit het gebouw 'De Vereniging' te Nijmegen, waar stukken uit zijn gesneden om hiertoe plaats te maken voor lampen e.d. Hierbij werden verschillende methoden toegelicht om tot herstel te komen.

Een rondleiding gaf een grote diversiteit aan onderhanden zijn-

de restauratie-activiteiten aan. Naar mijn mening een buitenkans om dit ambacht in al zijn facetten te kunnen bekijken.
Koffiepauze in het atelier. Voor velen even een moment om uit te rusten. Voorts was voldoende gelegenheid voor iedereen om de heer Verheij uitvoerig te consulteren.



De heer Verheij geeft uitleg

Daarna koers gezet richting Hattem. Eerst een oversteek met plaatselijk pont naar de Worp. Een wijk aan de overkant van de IJssel. Dit laatste gaf een aardig zicht op de stad Deventer vanaf het water. De grilligheid waarmee deze stadswand is ingevuld, stemt tot nadenken.

Richting Hattem.
Gekozen werd om zoveel mogelijk op de dijk langs de IJssel te rijden, richting Terwolde. Deze route levert fraaie uitzichten op één van de mooiste plekjes/landschappen van de IJsselvallei.
De chauffeur zorgde voor entertainment door informatie te geven over de vele soorten koeien die langs de IJssel graasden. Afkomst/ras en reden van import werden gemeld zodra de dieren in het zicht kwamen. Leerzaam.

Na een eenvoudige, voedzame lunch in Hattem kwam als eerste het stadhuis aan bod om te worden bezichtigd.
De gemeentesecretaris, de heer A. van Wemmenhoven, verwelkomde iedereen en verzorgde ook de rondleiding. Hij gaf aan niet zoveel tijd beschikbaar te hebben maar doordat hij zo enthousiast was, werd de tijd vergeten. Hij memoreerde dat Hattem dit jaar haar 700-jarig bestaan zal vieren. De oude stadsmuur, het Kerkplein en de vele doorkijkjes herinneren aan lang vervlogen tijden. Zo ook het stadhuis.
Iedereen was verrast door de wijze waarop vanuit een kleinschalige opzet, het stadhuis, waarbij achter de gevel van dit statige herenhuis, diverse huizen die als het ware om een marktpleintje heen zijn gegroepeerd en aan het herenhuis grenzen, functioneel zijn gemaakt met ieder een eigen bestemming. Met als gekozen doel dat daardoor alle gemeentelijke afdelingen ook in het hartje van de binnenstad kunnen blijven. De uitleg van de secretaris over de restauratie, het verwerven van omringende huizen, behoud van gevels en structuren alsmede de wijze van begeleiden van bouwproces, leverde niet alleen een boeiend betoog, maar ook een veelheid van bouwkundige wetenswaardigheden op.
De volgende rondleiding in het stadje moest hierdoor even worden uitgesteld. Qua opzet is dit stadhuis een juweel, zeer geslaagd. Aanbevolen om bij een volgend bezoek aan Hattem nog eens binnen te lopen.

De stadswandeling verzorgd door gidsen van de VVV gaf aardige informatie over Hattem met grappige anekdotes, zoals schaakpartijen van jonge freules, de schalkse streken van Herman Willem Daendels, geboren in Hattem, gouverneur van Nederlands Indië, e.d. Een iets meer historisch verantwoord verhaal over het ontstaan van stad, de relatie met andere Hanzesteden en bouwstijlen zou meer op zijn plaats zijn gewenst. In haar aanzicht is Hattem één van de beeldschone stadjes uit het Hanzeverbond. Ruim opgezet en het straalt een grote mate van vriendelijkheid uit.
De keuze was vervolgens, onder invloed van het prachtige weer, of een terras opzoeken of richting het Voerman Museum en aangrenzend het Anton Pieck Museum te gaan. Het Voerman Museum bevat een opmerkelijke collectie van Jan Voerman senior en junior. Senior heeft naam gemaakt als 'IJssel-schilder'. Prachtige riviergezichten met dito luchten en bloemstillevens. Junior is vooral bekend geworden door het verfraaien van de Verkade-albums. Verder zijn er van hem een aantal olieverfschilderijen en lithografieën, geschilderd naar de natuur te bezichtigen.
Het aangrenzende Anton Pieck Museum imponeerde door een zeer uitgebreide collectie tekeningen zowel als olieverfschilderijen.
Na afloop gezamenlijk toch maar even een terras gezocht voor de gewenste verkoeling om van daaruit de historische binnenstad op meer passieve wijze op te nemen.
Voor sommigen de gelegenheid om het Nederlands Bakkerijmuseum en het Bonbon Atelier te bezoeken.
Deze Poortersdag gaf zicht op andere Hanzesteden die ieder op hun eigen manier de relatie met de IJssel lieten zien.
Terugtocht in een comfortabele, koele bus. Een geslaagde dag.

D.J. Manné

DOESBURG, STAD IN HET GROEN. OPEN MONUMENTENDAG 1999

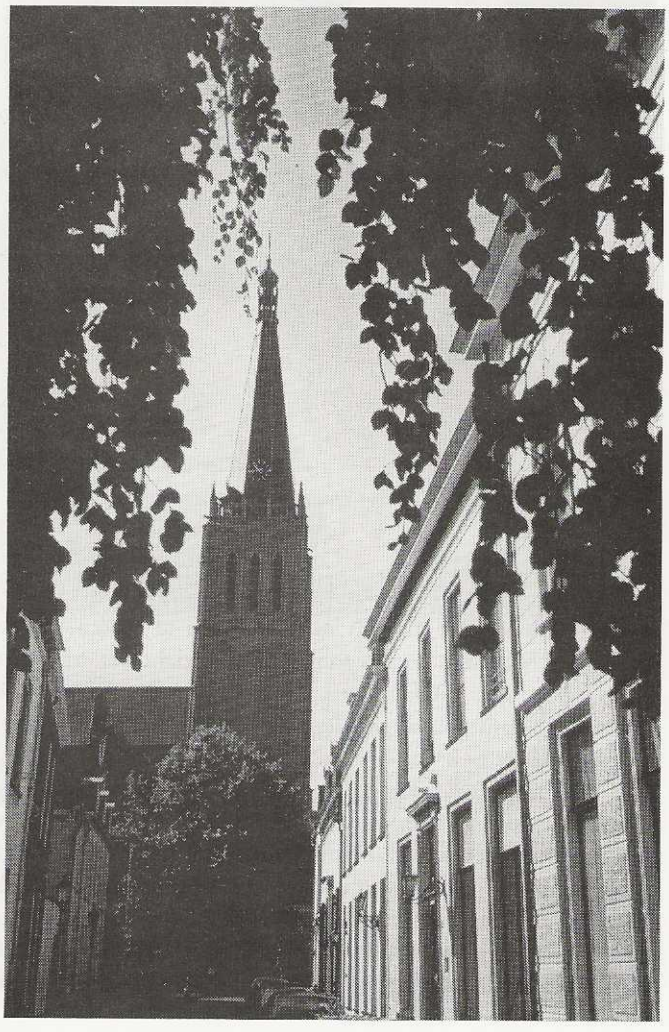
Het landelijke thema was: "monumentaal groen" en dat viel in onze stad gemakkelijk in te vullen. Vooral als je de toren beklimt verrast het je steeds weer hoe groen onze stad is, niet alleen omdat de binnenste grachtengordel (Irenepark) zo fraai beplant is, evenals de Hoge en Lage Linie, een constructie van Menno van Coehoorn. Die vestingwallen waren vroeger echter volstrekt kaal, omdat een goed zicht en een vrij schootsveld essentieel waren.



De rijke natuur op de wallen is prachtig en ecologisch waardevol, maar historisch gezien past het niet. Het zou ook goed zijn als er, al was het maar hier en daar, meer zicht op het water werd gegeven.

Maar behalve het groen rond de oude stad is er ook veel groen binnen de oude wallen: veel mooie tuinen, bomen, leilinden en vooral ook veel bloemen voor en tegen de muren van de huizen, verzorgd door bewoners van de stad. In het stadhuis was een dia-serie te zien, waarbij eerst landelijk "monumentaal groen" werd getoond, en aansluitend ruimschoots aandacht werd besteed aan beelden in onze stad.

In tegenstelling tot vorig jaar was het prachtig weer en het was dan ook druk in de stad. De rondwandelingsboekjes waren dit jaar in een groen jasje gestoken en naast de beschrijving van de 24 'open' panden werden er ook 17 'groene' plekjes in beeld gebracht. Een bijzondere plaats daarin vervult het Openbaar Kerkhof, waarvan het centrale deel nu "Rijksmonument" is. (Het poortgebouw droeg die titel al). Er komen daar nu drie elementen samen: het poortgebouw, het oude deel van het kerkhof en de enorme bruine beuk, die op de nationale bomenlijst staat. Theo Maassen gaf uitleg over de aanpak van zijn werkgroep die dit deel van het kerkhof opknapt (hij kan nog wel een vrijwilliger extra gebruiken, tel. 0313 47 47 87). Onze voorzitter leidde twee excursies die tot titel hadden: groen in de stad en hij liet de bezoekers behalve open panden ook waardevolle groene elementen zien.



Naast de panden waarvan we nu al haast vanzelfsprekend aannemen dat ze ieder jaar open zijn (hulde aan degenen die daarvoor zorgen) waren er ook nieuwe punten. De begraafplaats is al genoemd. De opening van de dag vond plaats in Koepoortstraat 28, net klaar na een langdurige en ingrijpende restauratie waarvoor de heer Den Dunnen en zijn partner zich zeer hebben ingespannen, in de meest letterlijke zin van het woord. Tijdens de opening van de dag hield de heer F. Luyken van het Nationaal Restauratiefonds een inleiding. Dit fonds financiert een aanzienlijk deel bij dergelijke waardevolle restauraties en leent geld tegen een zeer aantrekkelijke rente en voor lange tijd. De rijkssubsidies komen tegenwoordig mondjes maat en laten vaak jaren op zich wachten. In veel gevallen is de hulp van het fonds de enige mogelijkheid om te beginnen.

Door de rijke schakering is het voor bezoekers verrassend om te zien wat er te beleven valt in Doesburg, een drinkwaterput in een voorvertrek of in een achtertuintje met een juweel van een prieel er boven, een barok huis met een stil hofje vol potplanten erachter, een eigentijds pand in een pakhuis van 1910 met een 'opgelicht' glazen dakje en een dakterras met een prachtig zicht over de stad, de restanten van de kapelmuur (werk van de door ons te hulp geroepen troepen van Leicester), de oude schilderswerktuigen van de heer Riewald, de bakkersoven in een kelder, een restant van behang uit 1840 in een sfeervolle winkel, het lichte, ruime huis en de indrukwekkende grote tuin van de woongroep in de Koepoortstraat, de film over de opening van de brug in 1952, die ieder jaar weer nieuwe kijkers trekt, en natuurlijk de musea, De Waag, het Stadhuis en de kerken. De restauratie van een daarvan, in de Heerenstraat, is dit jaar gereed gekomen en kreeg een eervolle vermelding van de jury van de "Snappenburg de Vriespijs". Een prijs die steeds meer gaat leven in de stad. Over deze prijs vindt U meer elders in dit blad.
Het is ieder jaar weer goed om te zien dat zovelen in deze stad bereid zijn hun pand open te stellen, uniek voor zo'n kleine stad. Er waren mensen die in één dag driehonderd mensen te gast hadden.

Het 50-jarig jubileum van de Meulenvelders viel samen met Open Monumentendag. In een vroeg stadium had goed overleg plaats gevonden, zodat de programma's elkaar niet stoorden; eerder was er sprake van extra belangstelling voor beide evenementen en een, in moderne termen, win-win situatie.

's Morgens waren er twee carillon-bespelingen en de dag werd besloten met een concert in de Gasthuiskerk van het Koninklijk Doesburgs Mannenkoor en voor degenen die actief bij de dag betrokken waren was er nog een drankje bij de Commanderije. De organisatie berust al jaren bij Jaap Scheltes, sinds enkele jaren daarbij bijgestaan door Cora van Hagen en ondergetekende. Helaas moest Jaap begin van deze zomer zijn taak aan ons overdragen, maar hij gaat weer goed vooruit en we rekenen er op dat Jaap volgend jaar weer 'first man' kan zijn.

Carl König

DOESBURG EEN AANTAL MONUMENTEN RIJKER

In 1987 is door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg gestart met het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) met als doel een systematische inventarisatie en documentatie te krijgen van de jongere bouwkunst en stedenbouw uit de periode 1850-1940. Na uitvoering van deze inventarisatie is het Monumenten Selectie Project gestart met als doel te komen tot een selectie van die panden die voor bescherming van Rijkswege in aanmerking komen. De uitvoering van deze taak is voor de provincie Gelderland uitbesteed aan het Gelders Genootschap in samenwerking met de Rijksdienst en de gemeente.
In Doesburg zijn in het kader van het MIP ruim 370 panden geinventariseerd in de periode 1989-1990.
Op basis van deze inventarisatie is een selectie gemaakt van panden die in aanmerking komen voor plaatsing op de Rijksmonumentenlijst. Het betrof 21 panden. Waar mogelijk is in samenwerking met de eigenaren nader onderzoek verricht naar de monumentwaardigheid van de panden. Dit heeft geleid tot de definitieve lijst waarop de volgende panden zijn geplaatst:

- Flugi van Aspermontlaan 4a, 6 en 8
- Heiligegeeststeeg, zonder nummer (stoomkoffiebranderij)
- Koepoortstraat 34, 40, 48 en 50
- Meipoortstraat 22
- Ooipoortstraat 3, 58 en 60
- Paardenmarkt 6
- Het oude gedeelte van de algemene begraafplaats

In de vergadering van de raad van Doesburg van 18 december 1997 is deze lijst, na de vereiste procedure, vastgesteld en naar de minister verzonden met het verzoek deze panden in aanmerking te laten komen als rijksmonument.
Omdat tegen de aanwijzing van een pand bezwaar is gemaakt zijn nog niet alle panden opgewaardeerd tot rijksmonument maar de overige panden zijn dat wel.
Een belangrijke aanwinst voor de monumentale kwaliteit van de binnenstad. Het wachten is nu alleen op de aanwijzing van gemeentelijke monumenten. Hiervoor ligt al 10 jaar een inventarisatie te wachten op besluitvorming van de gemeente. Het is te hopen dat ook deze panden eindelijk een officiële status en dus bescherming van de gemeentelijke monumentenverordening zullen krijgen.

Cees Scheepers

DOESBURG'S STADSBEELD

Op 15 april 1945 liet een groepje mannen zich in Doesburg fotograferen. Brave vijftigers, zo te zien. Ervaren vakmensen. Ze vormden het 'Sprengkommando' dat die dag de kerktoren opblies, de molen en de watertoren. Zinloos? Militair gezien was er zeker een belang voor de Duitsers die zich terug moesten trekken, over de IJssel, westwaarts. Vanaf de toren waren ze nog lang te volgen, en ook vanaf de molen en de watertoren. Of de actie in april 1945 zinvol was? Zo de oorlog ooit al zinvol was geweest voor de Duitsers, dan in ieder geval niet meer in april 1945.
Het Sprengkommando had succes: de kerktoren stortte volledig in, de molen ook. De watertoren bleef staan, zij het dat hij een stuk korter was geworden. Het onderste deel was er wel onder uit geblazen was, maar de toren bleef wonderlijk genoeg overeind. Ik denk echter niet dat iemand het waagde om in deze toren omhoog te klauteren.
Doesburg werd in enkele minuten beroofd van zijn stadsgezicht: zolang als de stad bestaat hebben kerktoren en molens het beeld bepaald. De kerktoren werd herbouwd. Na 25 jaar was er weer een, naar mijn oordeel nog mooiere, toren herrezen.
De watertoren zou waarschijnlijk de zestiger jaren niet overleefd hebben: het praktische nut van deze torens verviel. Nu proberen we de laatste watertorens in ons land als industrieel erfgoed te bewaren, maar een herbouw van de Doesburgse watertoren wordt niet overwogen.
Met de molen ligt dat iets anders. Molens hebben het silhouet van de stad bepaald zolang de stad bestaat. Op geen enkele tekening van de stad ontbreken ze.



De oude molen voor de oorlog (foto: J.H. Janssen sr.)

De plek
Op de plaats van de molen is de Koepoortwal ten koste van de molenbult verbreed; dat valt niet ongedaan te maken. Bij de bushalte is het restant van de molenbult nog zichtbaar. Maar het IJsselkade-project biedt kansen. De Stichting 'De Doesburgse Stadsmolen' probeert al enkele jaren daar een plek te vinden. (Wist U dat er ook een stichting is die de 'Doesburgse molen' heet? Die richt zich op het behoud van de molen in het buurtschap Doesburg bij Ede.) Zoals overal in het land is de herbouw van een molen een werk van durf, en vooral van volhouden. Het vinden van een geschikte en voor iedereen aanvaardbare plek is essentieel. En dat valt zo dicht bij de rivier niet mee. Maar gelukkig is het inzicht doorgebroken dat dijken niet ALLEEN de veiligheid dienen: ook culturele argumenten worden na de

Commissie Boertien aanvaard. En verheugend is dat ook het Gemeentebestuur achter de plannen staat. Het bijeenbrengen van het benodigde geld is de tweede hobbel die genomen moet worden. De tekening voor de bouw ligt klaar, er zijn vrijwillige molenaars om te malen en Doesburgers en toeristen (passantenhaven) zullen genieten van een molen met een ideale ligging aan het water en gericht naar de wind.

Ons lid Hans Wesenhagen schreef in een notitie voor het bestemmingsplan over de molen onder andere:
Het gevoel voor harmonie ontbrak na de oorlog, zoals bleek uit de bouw van het Doesburgse riviersilhouet, gekenmerkt door ontsierende hoge rechthoekige industriële constructies.
In de daaropvolgende jaren begon het besef te groeien dat behoud van het historische karakter van Doesburg toch waardevol kon zijn. Daarbij ontstond langzamerhand ook belangstelling voor de herbouw van de molen. Er werd een eerste ontwerp gemaakt en gezocht naar een geschikte locatie. Mogelijkheden dichtbij de rivier vervielen door de zich steeds uitbreidende hoge industriële blokkendozen, waarachter Doesburg schuil ging. Het scheen een hopeloze zaak te worden tot dat er omstreeks het midden van de jaren negentig een aantal veranderingen optraden. Er kwam een plan om Doesburg een nieuw gezicht op de rivier te geven, het IJsselkadeproject. Dat hield in dat de ontsierende industriële gebouwen moesten verdwijnen, om plaats te maken voor bij Doesburg passende woningbouw. Tezelfder tijd kwam er grote belangstelling voor de historie van de Hanzesteden langs de IJssel, waar Doesburg toe behoorde. Historie en toerisme werden zeer belangrijk! Hierbij zal Doesburg met een molen in het silhouet een unieke plaats krijgen. Immers van alle Hanzesteden langs de IJssel heeft alleen Hattem nog een molen in het rivier silhouet, zij het klein en wat weggestopt in de stad.
Ook in Woudrichem is een molen herbouwd, die net als in Doesburg in de laatste oorlogsdagen vernield was en ook daar was de oude locatie niet meer beschikbaar. De molen van Woudrichem, een hoge stenen korenmolen, was bijna identiek aan de Doesburgse molen, en de bouwtekeningen zijn voor ons beschikbaar.



Montagefoto van Herman Staring. We kunnen de restanten van 'de Hoop inmiddels vergeten

Basisvoorwaarden voor een locatie zijn: a) een goede plaats in het stadssilhouet en b) een redelijke windvang, het 'molenbiotoop'. De plaats waar vroeger de Gasfabriek stond aan de Contre Escarpe waar nu de jeu-de-boules-baan is zou geschikt zijn, maar die is door de bodemvervuiling niet beschikbaar. Ook de hoge bomen vormen een bezwaar.
Een perfecte plaats zou het fundament geweest zijn van de onlangs afgebroken elevator van het graanbedrijf van 'De Hoop' bij de jachthaven, maar de geplande bebouwing zou te dicht op de molen komen te staan. Ook andere locaties vielen af en er is nog slechts één locatie die voldoet, namelijk aan het einde van de Hanzeweg, waar de dijk een slinger maakt bij de ingang van de haven.

De bezwaren die ook aan deze oplossing kleven zijn met wat goede wil oplosbaar en de Molenstichting is verheugd dat het college van B&W bereid is om mee te werken. De molen zal hier schitterend staan, veel (westen)wind vangen en het stadssilhouet, dat U op alle historische afbeeldingen vindt - en ook op de omslag van deze publikatie - herstellen. De molen zal de stad, en het IJsselkade project, een enorme meerwaarde geven!

Carl König, met dank aan Hans Wesenhagen

"FRESCO'S VAN DE KLEINE MIDDENSTAND"

Wat zijn dat nu weer en wat moeten we daarmee?
Onder de "Fresco's" van de kleine middenstand wordt verstaan reclameteksten, opschriften en dergelijke uit vervlogen tijden.
In de gemeente Doesburg is men vanaf 1970 gestart met de restauratie en renovatie van de oude binnenstad. Veel panden waren daarvoor dichtgespijkerd, onbewoonbaar verklaard en vonden, na restauratie, renovatie en herstel weer hun oude glorie. Na het herstel van de opgeknapte woonhuizen, werden ook de straten vaak weer in oude luister hersteld.

Al weer enige tijd geleden kwam in een bestuursvergadering ter sprake om in navolging van de gemeente Kampen eens te bekijken of het de moeite waard was om ook in Doesburg de vroeger aanwezige oude muurreclames, de "FRESCO'S VAN DE KLEINE MIDDENSTAND", weer in ere te herstellen.
Er werd in eerste instantie contact opgenomen met de gemeente Kampen. Daar werd ons meegedeeld dat zij uiteraard wel van één en ander op de hoogte waren maar dat de heer Cor Adema degene was die het voortouw had genomen in Kampen. Verschillende muurschilderingen zijn daar reeds opgeknapt. Hierover is een boekje uitgegeven dat heet "FRESCO'S VAN DE KLEINE MIDDENSTAND".

In het boekje van de hand van de heer Adema wordt één en ander als volgt samengevat:
In de Hanzestad Kampen bevinden zich meer dan 500 monumenten. Naast de prachtige kerken, stadspoorten en herenhuizen, bezit de stad enkele tientallen authentieke muurreclames. Deze muurreclames bevinden zich op de gevels en zijmuren van huizen in de oude binnenstad. De meeste muurreclames zijn van voor 1930. Met veel gevoel voor typografie en kleur zijn ze aangebracht door plaatselijke schilders. De invloeden van Jugendstil en De Stijl zijn onmiskenbaar aanwezig.
Helaas kende deze eeuw ook een periode waarin het leek dat het verleden moest worden uitgewist. Niemand scheen nog te wil-

len kijken naar geveltekens. Vooruit, een verfkwast of pleisterlaag erover!! Leve schone, strakke muren.

Gelukkig is er nu weer belangstelling voor het recente verleden. In samenwerking met de gemeente Kampen, bedrijven en particulieren laat het Comité Muurreclame's Kampen jaarlijks enkele reclames restaureren en vastleggen op foto's en fraaie pasteltekeningen.
Terecht worden deze muurschilderingen nu als monumenten gezien, die beschermd moeten worden.
Als u weer eens in Kampen mocht komen raden wij u aan het boekje bij de VVV op te halen en de rondwandeling langs deze freso's eens te maken.

Tot zover het stukje van de heer Adema uit Kampen.

MUURRECLAMES OOK IN DOESBURG?

In navolging van Kampen zijn we voorzichtig begonnen met een inventarisatie van oude reclameteksten en opschriften, zoals nu nog zichtbaar aanwezig.
Bij informatie stuitten we op de naam van de oud-schilder de heer Wanrooy uit Doesburg. Na met hem een afspraak te hebben gemaakt vertelde hij ons veel over teksten en opschriften, die hij geschilderd had en waarvan er nu nog een aantal aanwezig is. Hieronder een opsomming van een aantal plaatsen waar vermoedelijk reclames c.q. beletteringen hebben gezeten, mede aan de hand van zijn informatie. Ongetwijfeld zullen het er veel meer zijn doch op basis hiervan zal een voorlopige selectie gemaakt moeten worden waar verder op ingegaan kan worden.

Weet u nog teksten of reclames neem dan even contact met ons op.

1. Opschrift "STOOMKOFFIEBRANDERIJ" aan de Heilige Geeststeeg, mogelijk is er ook aan de voorzijde van het pand een opschrift met versieringen aanwezig geweest;
2. Opschrift "DOESBURGSCHE MOPPEN" aan de Koepoortstraat 12;
3. Opschrift Boekholtstraat "JOS ENSING GRANEN". De oorspronkelijke tekst zou overigens nog anders zijn geweest;
4. Op de zijgevel van het indertijd gesloopte pandje op de kop van de Bergstraat zichtbaar vanuit de Meipoortstraat zat voor-





heen een tekst "Van Nelle pakjes koffie VAN NELLE gebroken thee, koffie en thee". Nadien heeft er een andere tekst op gezeten t.w. "THEE MONOPOLE DE BESTE";

5. Boven het fraaie geveltje van het pand van Ter Steeg in de Ooipoortstraat staat de tekst met het opschrift "Zadelmakerij;
6. Opschrift boven de ingang op de lijst van het voormalige kantongerecht Koepoortstraat 44 het opschrift "kantongerecht";
7. Opschrift op de zijgevel van het pand Meipoortstraat 32 een nog onbekende tekst (voorheen café de Bierbron);
8. Opschrift op de gevel van de oude werkplaats op het achtererf van de werkplaats van voorheen Rijwielhandel Sonneveld met de tekst "Kano-Rijwielfabriek";
9. Een nog onbekende tekst op de zijgevel van het pand van Bakkerij Timmer om de hoek van de Ooipoortstraat in de Helmichstraat;
10. In het gebouw van voorheen de Dotex naast voormalige wasserij IJsselstroom aan de Doormansingel de tekst "Gaasmakerij";
11. Zandbergstraat 5 het opschrift "Volkslogement";
12. Contre Escarpe "Koffiebranderij Stam".

Tot zover een globale opsomming van teksten en reclames.
Voordat echter daadwerkelijk begonnen kan worden met herstel van deze teksten zal er eerst nog wel het nodige besproken moeten worden met de eigenaren van de betreffende panden en met eventuele schilders/firma's en dergelijke over de juiste kleurstellingen etc.

Wij zullen u op de hoogte houden van de ontwikkelingen. Maar voorlopig zal er nog wel enige tijd mee gemoeid zijn.

J. Scheltes


STOOMKOFFIEBRANDERIJ


DOESBURGSCHE
MOPPEN








Doesburg
Meipoort
MONOPOL